

ОРГАНІЗАЦІЙНА СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СУСПІЛЬНОГО ФЕНОМЕНУ

Швець Д. Є.

*Начальник навчального відділу, кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій
Запорізька державна інженерна академія*

Стаття присвячена дослідженню організаційної сутності соціального управління як суспільного феномену. Проаналізовано основні особливості соціального управління та розглянуто базові наукові підходи його організації в умовах сучасності.

Статья посвящена исследованию организационной сущности социального управления как общественного феномена. Проанализированы основные особенности социального управления и рассмотрены базовые научные подходы его организации в условиях современности.

The article is devoted to the investigation of organizational essence of social management as the social phenomenon. The main features of social management are analyzed and the basic scientific approaches to its organization in modern times are considered.

Ключові слова: соціальне управління, організація, суспільство.

Постановка наукової проблеми.

Актуальність дослідження даної проблематики пов'язана насамперед з формуванням змісту соціального управління як суспільного феномену, пошуку оптимальних моделей його генези. І в цьому контексті особливого значення набуває сфера управління – сфера людської діяльності, яка виникла внаслідок розподілу праці і за допомогою якої людина впливає на різні процеси (технологічні, економічні, соціальні) для досягнення певних цілей. Управління як об'єктивне явище різноманітне і охоплює як неживу і живу природу, так і людське суспільство.

Отже, *проблема даного наукового дослідження* полягає в наявності протиріччя між необхідністю розробки моделі організаційної сутності соціального управління як суспільного феномену та слабкою представленістю в науковій літературі відповідних теоретико-практичних напрацювань, присвячених комплексній рефлексії соціального управління як елемента соціальної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання наукової проблеми.

Основною дослідження є монографії і статті, підручники та посібникові видання, пов'язані з іменами українських, російських, французьких, американських та німецьких авторів, базові соціологічні теорії і концепції управління суспільством та різними його підсистемами і сферами, зокрема: Е. Мейо, Д. Мак-Грегора, К. Левіна, А. Сміта, Ф. Тейлора, А. Файоля, М. Вебера, В. Зомбарта, Д. Кейнса, Й. Шумпетера, О. Богданова, В. Афанасьєва, С. Булгакова, М. Туган-Барановського, М. Лосського, П. Друкера, Г. Саймона, Ч. Барнарда, Д. Гвішіані, М. Лапіна, А. Пригожина, А. Кравченка, Є. Бабосова та інших дослідників.

3. Цілі статті та постановка завдань.

Метою статті є дослідження організаційної сутності соціального управління як суспільного феномену. З поставленої мети випливають наступні завдання:

Визначити основні підходи до дослідження організаційної сутності соціального управління.

Визначити типологічні характеристики соціального управління в організаційному аспекті.

4. Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів.

Поняття “управління” ґрунтовно увійшло у вжиток багатьох галузей знань. Так, існує управління біохімічними процесами в живих організмах, управління технічними пристроями, машинами, управління соціальними процесами. Його суть визначається як “елемент, функція організмів, систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечують збереження їх певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію їх програм” [4, с. 22].

У широкому філософському розумінні управління – це “елементарна функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності” [9, с.112].

Тлумачний словник з управління [Цит.за: 5, с.30] дає таке визначення: “Управління – це процес цілеспрямованого впливу керуючої підсистеми або органу управління на керовану підсистему або об'єкт управління з метою забезпечення його ефективного функціонування та розвитку”.

В інших випадках “управління” визначають, як специфічну функцію різних організованих систем природи, суспільства, технічно-виробничої сфери, що забезпечує їх життєдіяльність, цілеспрямовану динаміку розвитку, реалізацію конкретних програм і практичних завдань. Деякі автори вважають [див. огляд в: 5, с.30-45], що в соціальній сфері управління припускає свідому діяльність суспільних інститутів і окремих індивідів, спрямовану на регулювання стихійних та усвідомлених, об'єктивних і суб'єктивних чинників, доцільне упорядкування суспільних відносин.

Соціальне управління в самому загальному розумінні - це управління, здійснюване у людському суспільстві, людьми стосовно людей. І суб'єкт, і об'єкт управління представлені тут людиною. Отже, в управлінських системах, які функціонують у соціальному середовищі, головним і провідним є людський фактор.

Основними категоріями соціального управління є *суб'єкт, об'єкт, управлінський вплив, зворотні зв'язки, управлінська система*. Проте їх зміст, форми і методи впливу, цілі взаємодії, принципи, на яких вони базуються, зовсім інші, кардинально відмінні від технократичних і біологічних систем. Усі відомі категорії набувають у соціальному управлінні конкретного вираження у діях людей, їх колективів та взаємозв'язках [10, с. 49-54].

Управління має місце у будь-якому суспільстві і практично у будь-якому людському колективі. Залежно від історичних, екологічних, політичних та інших обставин можуть змінюватися його цілі, форми, методи. Незмінною залишається необхідність в управлінні.

Зважаючи на те, що управління є об'єктивною властивістю, внутрішньо притаманною будь-якій соціальній організації (системі), при визначенні категорії соціального управління слід завжди виходити з родових ознак поняття «організація». При цьому сутність управління як цілеспрямованого впливу в тоталітарних і авторитарних державах виявляється переважно в ототожненні державного управління із соціальним (оскільки саме в концепції історичного матеріалізму створюється конструкт «загально-народної держави»), що вступає у пряме протиріччя з принципами самоорганізації, притаманними громадянському суспільству та його суб'єктам. В умовах же функціонування демократичної системи управління, що базується на принципах ринкової економіки, сутність соціального управління полягає в координації і регуляції зв'язків та відносин між складовими елементами (або частинами) певної системи.

Щодо системи освіти, керуючись впровадженою Е. Дюркгеймом типологією солідарності (органічна і механічна) як певного типу зв'язку між соціальними суб'єктами [Див. з цього приводу: 2, с. 30-45], можна здійснити логічну екстраполяцію цього поняття на управління системою освіти. Соціальне управління системою освіти в різних країнах може здійснюватись, за нашим загальним визначенням, за механічною та органічною моделями. Механічна модель передбачає насадження і конструювання системи освіти «згори», через вертикаль управлінської влади і передбачає збереження гегемонії бюрократії у налагодженні навчально-виховного процесу в окремих ланках системи освіти. За органічною моделлю, система освіти конструюється «знизу» - від суб'єктів громадянського суспільства, і її структурно-функціональні характеристики є зумовленими соціальними діями первинних агентів соціалізації або ж суб'єктів ринкової економіки.

Отже, «суть соціального управління за умов демократичного розвитку суспільства на засадах ринкової економіки зводиться до координації. Звідси: організаційна структура демократичної системи соціального управління характеризує його складові елементи, а процес управління припускає проектування та реалізацію механізмів координаційної діяльності в межах сформованої організаційної структури соціального управління» [8, с. 21].

В сукупності структура і процес соціального управління стають предметом дослідження *соціологічної теорії управління*. У свою чергу, якщо організаційно-управлінські процеси характеризують динаміку соціального управління, то його структурний стан (статичу) характеризує система соціального управління як комплекс взаємозалежних і взаємовпорядкованих організаційних ланок [6, с. 29]. А оскільки сутність організації полягає в створенні стану упорядкованості, а сутність управління організацією – в побудові матриці скоординованості впливів, то організація соціального управління передбачає цілеспрямовану координаційну діяльність, тобто, створення відповідної системи соціального управління, а також внесення до неї необхідних змін стосовно упорядкування її діяльності [7, с. 22].

Розуміючи, що соціальна організація потребує управління, а соціальне управління - наявності організації, і що сутність організації полягає в досягненні стану упорядкованості, а управління – в досягненні належного ступеня скоординованості організаційних ланок в підтриманні цього стану, можна зробити висновок про те, що упорядкованість координується системою управління, а скоординованість управлінських ланок забезпечується через підтримання упорядкованості, забезпечення чого, власне, й перебуває у сфері предметних інтересів соціологічної теорії управління [6, с. 29].

Сучасну науку управління прийнято поділяти на такі рівні знань: перший - представлений теоріями соціального управління, які є частиною швидше загальних політико-економічних і соціально-філософських концепцій, які пояснюють механізм функціонування соціуму на різних історичних етапах, а другий - більш конкретний, галузево-емпіричний, який забезпечує науково-методичну базу для вироблення практичних рекомендацій у вигляді прикладних теорій організації і управління, які включають в себе дослідження структур управління, їх функціональні особливості та способи взаємодії із об'єктами управління (механізми управління).

Таким чином, логіка аналізу підказує, що предметне поле соціологічної теорії управління охоплює структуру організації соціального управління, процес організації соціального управління і механізми організації соціального управління.

Відповідно, соціологічна теорія управління системою освіти буде охоплювати предметне поле досліджень структур управління освітою, процесуальні особливості здійснення такого управління та механізми організації соціальної управління освітою.

Таблиця 1. Предметне поле соціологічної теорії управління системою освіти

Структури управління освітою	Процесуальні особливості здійснення управління	Механізми організації соціального управління освітою
Державні органи	Адміністрування, глобальна нормативна регламентація при безпосередньому втручанні в навчально-виховний процес та наукову діяльність, ідеологічне програмування	Адміністративне узалежнення Фінансове узалежнення Ідеологічний тиск
Управлінські структури мезорівневого самоврядування	Локальна нормативна регламентація обслуговуючого характеру	Самоорганізація, обмежена організаційно-правовими стандартами освітнього простору
Громадські самоврядні асоціації	Вплив на локальну нормативну регламентацію обслуговуючого характеру	Мобілізація громадської думки, лобювання
Приватні власники	Адміністрування на основі права власності при безпосередньому втручанні (невтручанні) в навчально-виховний процес та наукову діяльність,	Фінансове заохочення-стимулювання

Реалізація цілей соціального управління є можливою за наявності відповідного забезпечення, яке поділяється на такі види: *базове забезпечення* (його основу складає інформаційне забезпечення), що характеризує стан елементів організації системи соціального управління і навколишнього середовища певної системи; *нормативно-правове забезпечення* (визначає правила поведінки певної системи в середовищі) та *ресурсне забезпечення* (включає в себе сукупність різних інструментів, що є у розпорядженні будь-якої соціальної системи). Отже, ця сукупність складається з різних засобів, джерел і можливостей, необхідних для реалізації певною системою визначених цілей. При цьому ресурсне забезпечення у структурному вимірі містить такі різновиди, як організаційне, економічне, соціальне (або соціально-кадрове), технічне і технологічне забезпечення [3, с. 26].

Соціологія управління як спеціалізована галузь соціологічного знання, а також соціологічна складова комплексної науки про управління, виникла в середині ХХ століття на перетині соціологічної науки та низки управлінських наукових дисциплін. За своїм статусом – спеціальної соціологічної теорії – соціологія управління тісно взаємодіє з соціологією організацій, на відміну від якої в ній робиться акцент на вивченні не стільки механізмів функціонування і логіки розвитку організацій як специфічних соціальних інститутів, що характерно для соціології організацій, скільки на дослідженні природи організаційної взаємодії суб'єктів і об'єктів соціального управління, а також механізмів і характеру міжособистісних та міжгрупових відносин в системах соціального управління різного ієрархічного рівня.

Розвиток соціологічної теорії управління мав кілька етапів, що сприяло появі низки наукових підходів, які суттєво вплинули і продовжують впливати на формування її предметної сфери:

А) раціоналістично-бюрократичний підхід, найтипівшими для якого є школа наукової організації праці (наукового менеджменту) Ф. Тейлора; адміністративна, або класична школа управління А. Файоля; теорія структури влади, або ідеальної бюрократії М. Вебера;

Б) соціально-психологічний підхід, для якого найхарактернішими є школа людських відносин Е. Мейо; теорія „Х” та „У” Д. Мак-Грегора; теорія стилів управління К. Левіна;

В) системно-математичний підхід, який поєднує як класичну і соціально-психологічну школи, так і численні прикладні організаційно-управлінські концепції, теорії та розробки на основі застосування кількісних методів з широким використанням комп'ютерних технологій і програмного організаційного моделювання [6, с. 32].

Евристичні можливості кожного з підходів по різному розкриваються в різних освітніх системах країн (див. таблицю 2).

Таблиця 2. Евристичні можливості трьох підходів соціології управління щодо управління освітою в різних країнах

<i>раціоналістично-бюрократичний підхід</i>	<i>соціально-психологічний підхід</i>	<i>системно-математичний підхід</i>
Владно-централізоване управління освітою з нормативним плануванням відповідних її показників (Німеччина, Франція, Японія, Росія, Україна)	Децентралізоване управління з забезпеченням прерогатив відповідних мікроеліт (освітніх та наукових) та самоорганізації різноманітних громадських асоціацій (Великобританія,	Система балансування між владно-централізованим управлінням і самоорганізацією (Іспанія, Швейцарія, Австрія, Польща)

	США, Австралія, Нова Зеландія)	
--	--------------------------------	--

З появою останнього напрямку відбувся остаточний перехід у розумінні проблем управління від суто інженерного підходу до соціологічного, в центрі уваги якого перебуває, перш за все, людина в системі управління з її потребами, інтересами й цінностями.

Внаслідок цього раціоналістичний підхід в соціологічній теорії управління став поступатися місцем іншому підходу — поведінковому, який ґрунтується на знаннях фундаментальних положень соціології і психології щодо суб'єктів господарської та управлінської діяльності. Завдяки цим знанням стало можливим поглиблене розуміння реальної суті процесу управління як в організаційних формуваннях, так і в ширших соціальних системах. І тоді з'явилися такі поняття, як участь працівників в управлінні, керівництво і лідерство, імідж і стиль діяльності керівника, особисте зростання менеджера, поведінка людини в організації тощо.

Отже, соціологічні знання були не тільки сприйняті наукою про управління, а й почали розглядатися нею як необхідна й важлива складова подальшого розвитку.

Водночас, активне використання в соціології управління системного підходу зумовило й подальше ускладнення системи управлінського знання. Зокрема, поглиблено почали досліджуватися організаційні структури управління як соціальні системи, що активно взаємодіють як із зовнішнім, так і з внутрішнім середовищем. При цьому було встановлено, що, залежно від типу середовища, можуть ефективно функціонувати як бюрократичні, так і органічні (дебюрократичні) системи управління.

Саме у зв'язку з цим в 70-х роках ХХ ст. виникла ідея ситуаційного підходу до управління соціальними системами. Вважається, що саме вона «примирила» представників раціоналістичного і поведінкового підходів в управлінні соціальними організаціями. Подальший розвиток соціологічної теорії управління наприкінці ХХ століття логічно привів до усвідомлення великого значення організаційної поведінки і організаційної культури як важливих характеристик, що інтегрують всі особливості сучасної організації – і системні, і поведінкові, і соціокультурні.

Це, зрештою, значно посилює гуманістичну компоненту в управлінні сучасними організаціями, що спирається переважно на людський потенціал як керівників, так і підлеглих, а також на необхідність їх взаємодії в організації (організаційної взаємодії) заради досягнення певних цілей. Слід також відзначити, що формування соціології управління як особливої соціолого-управлінської наукової дисципліни стало можливим внаслідок виокремлення в якості предмета її вивчення специфічної підсистеми, що іменується формальними і неформальними взаємодіями індивідів та соціальних груп як елементів будь-якої соціальної системи.

Управління суспільством називається соціальним управлінням (влада, керівництво, адміністрування, менеджмент), що поділяється на відповідні підкласи, види, підвиди, форми і рівні.

Теорія соціального управління - це комплексна система знань, яка використовує різноманітні методи кібернетики, теорії систем і соціальних наук; вона вивчає й розробляє шляхи комплексного застосування методів впливу на людей у соціальних процесах. Характерними рисами соціального управління є свідомісно-вольове використання об'єктивних законів соціального розвитку і виявлених закономірностей управління суспільством.

Найчастіше поняття "соціальне управління" використовують для визначення сукупності реально існуючих управлінських відносин, які визначають сутність управління як суспільного феномена.

Найсуттєвіше, що відрізняє соціальне управління від інших видів управління (технічного і біологічного), є те, що воно здійснюється шляхом впливу на свідомість і волю, а отже, на прагнення людини досягати поставленої мети. Об'єктами соціального управління є соціальна організація суспільства з властивими їй соціальною структурою і соціальними процесами. Таким чином, соціальні інститути управління, які в тій чи іншій формі існували у суспільстві, завжди утворювались для свідомісно-вольового впливу людей на процеси суспільного розвитку та регулювання суспільних відносин.

Управління має чітко виражену соціальну сутність, що виявляє себе у наступному:

А) Суспільство як соціальна організація - складна самокерована система, що самоуправляється і постійно перебуває у русі, не може існувати без наявності безперервного управління.

Б) Управління є особливою соціальною функцією, що виникає з потреби самого суспільства як самокерованої системи і супроводжує усю історію суспільства.

В) Кожному типу соціальної організації, конкретно-історичному суспільству притаманні свій зміст, специфічні процеси, форми й методи управління. Тому зміст управління не можна відривати від середовища його функціонування.

Г) Соціальне управління - елемент системи суспільних відносин, його характер і зміст залежать від їх сутності. У свою чергу, соціальне управління зводиться до впорядкування та розвитку суспільних відносин.

Д) Організаційний зміст управління найбільш чітко виражається у плануванні колективних зусиль та розподілі обов'язків їх учасників у досягненні конкретних цілей, у регулюванні повсякденної діяльності колективів, у контролі за ходом здійснення поставленої мети, в організаційному забезпеченні всіх стадій управлінського процесу.

Як показує управлінський досвід організації систем освіти різних країн, функція підтримання сталості зв'язків може забезпечуватись декількома способами:

1 Через безпосереднє управління кожною ланкою системи освіти в рамках тотальної бюрократичної машини (напр., школою, університетом, академією тощо)

2 Через створення єдиних правил гри в освітньому просторі (нормативно-юридичну інституалізацію стандартів освітньо – виховного процесу);

3 Через заохочення соціальної самоорганізації в різних ланках системи освіти;

4 Через заохочення приватновласницької ініціативи та перетворення ланок системи освіти на аналог підприємства по наданню освітніх (виховних, наукових) послуг.

5 Через використання неінституціональних технологій управління, що спираються на психонетику і метапсихонетику (коли, власне, відбувається відхід від різноманітних традиційно-інституційних технологій управління, і останнє як функція відходить на другий план, конкуруючи із ЗМІ в забезпеченні освітньо-виховного впливу.

Як свідчать прогнози вчених [1, с. 83], у п'ятому технологічному укладі, початок якого припадає на 90-ті роки ХХ ст., і ядром якого є електронна промисловість, волоконно-оптична техніка, біотехнологія, генна інженерія, космонавтика, передбачається індивідуалізація виробництва, задоволення потреб і бажань як окремої людини, так і суспільства в цілому, повне розуміння феномену духовного життя, яке буде контролюватися на базі так званої психонетики. Це все відчинить двері в нову епоху до «натурального, природного» неконтрольованого суспільства, де назавжди зникне боротьба за виживання та панування над собою подібними.

Висновки:

Таким чином, можна зробити висновок, що соціальне управління, як особливий вид управління, являє собою вплив одних суб'єктів на інших з метою упорядкування соціально важливих процесів, забезпечення стійкого розвитку соціальних систем. Це механізм організації зв'язків між різними однорівневими суб'єктами, що здійснюється через ієрархізовану вертикаль органів управління та осіб, яким делегована функція підтримання сталості зв'язків в системі в цілому.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования: Пер. с англ. – М.: Асадеміа, 1999. – 783 с.
2. Дюркгейм Э. Метод социологии. – М.: Наука, 1991. – 575 с.
3. Кравченко А.И. История менеджмента – М.: Академический проект, 2000. – 237 с.
4. Никитина О.Н. Социология образования: Учебно-методическое пособие. – М.: Мирос, 2002. – 223 с.
5. ПОЛТОРАК В.А. СОЦІОЛОГІЯ. ОСНОВИ СОЦІОЛОГІЇ ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ – К.: ВМК, 1992. – 192 С.
6. Радугин А.А., Радугин К.А. Социология: курс лекций. – 3-е изд., перераб. и дополн. – М.: Центр, 2000. – 244 с.
7. Слепенков И.М., Аверин Ю.П. Основы теории социального управления. – М.: «Наука», 2000. – 418 с.
8. ТУЛЕНКОВ Н.В. ВВЕДЕНИЕ В ТЕОРИЮ И ПРАКТИКУ МЕНЕДЖМЕНТА. – К.: МАУП, 1998. – 132 С.
9. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 576 с.
10. Щёкин Г.В. Теория социального управления: Монография. К.: МАУП, 1996. – 408 с.